

«JÁHANSHA» DÁSTANIŇ TILINDE METAFORALÍQ SÚWRETLEWDIŇ KÓRKEMLIK XÍZMETLERI

T.O.Sadatdinov

*Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı 2-kurs magistrantı
İlimiy basshı: Biybisanim Yusupova*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17704193>

Annotaciya: Maqalada qaraqalpaq xalıq dástanı «Jáhansha» da qollanılgan metaforalardıń leksika-semantikalıq ózgeshelikleri tallaw jasaladı. Tiykarınan, dástan tilinen alıńǵan misallar semantikalıq tárepten eki toparǵa bólip úyrenildi.

Tayansh sózler: Kórkem shıǵarma tili, leksikalıq qurallar, metafora, stillik ózgeshelikler.

Аннотация: В статье анализируются лексико-семантические особенности метафора, используемой в каракалпакском народном эпосе «Жаханша». В основном примеры в эпосе изучаются с точки зрения семантики, разделенные на два группы.

Ключевые слова: Язык художественной литературы, лексические средства, метафора, стилистическое особенности.

Annotation: The article analyzes the lexical-semantic features of metaphor used in the Karakalpak folk epic «Jakhansha». Basically, the examples in the epic are studied in terms of semantics, divided into two groups.

Key words: The language of literal composition, lexical tools, metaphor, difference of style.

Qaraqalpaq xalqı kóp ásirlik bay tariyxqa iye. Sonıń menen birge atababalarımızdan 100 tomlıq kórkem awızeki dóretpeler bizge mıyras bolıp qalǵan. Qaraqalpaq til biliminde bul foklorlıq shıǵarmalardıń tili azlı-kem izertlengen búgingi kúnde de izertlenip kelinmekte. Sońǵı waqıtları til biliminde awızeki xalıq dóretpeleri tiliniń ózine tán ózgesheliklerin úyreniw jumısları keńnen qolǵa alınıp Rossiyada Kursk, Voronej, Petrozavodsk lingvofolkloristikalıq mektepleri qalıplesti. A.T. Xrolenkonıń «Lingvofolkloristikaǵa kirisiw» oqıw qollanbası (Moskva, 2010). jarıyalandı. Qaraqalpaq til biliminde de jańadan qalıplesip atırǵan «Lingvofolkloristika» baǵdarı xalqımızdıń ruwxıy baylıǵı esaplanatuǵın awızeki xalıq dóretpeleri tiliniń ózine tán ózgesheliklerin anıqlawda úlken áhmiyetke iye. [1.1].Al, qaraqalpaq tilinde metaforalarda arnawlı izertlegen alım E.Allanazarov óziniń miynetlerinde metaforalardıń stillik qollanıwına qaray olardı birneshe toparlarǵa bólip úyrengen. [2.4.] Qaraqalpaq folklorınıń tili júdá bay. Onıń leksikalıq quramı, sózlik qorı júdá eskiden kiyatırǵan sózlerden ibarat. Bunda gónergen sózler, dialektizmler hám basqada kóplegen tillik birlikler úlken xızmet atqaradı. Sonıń menen birge óziniń kórkemlik qurallar sistması bar. Olar troplar hám stilistikalıq figuralar túrinde ushırasadı. Troplardıń hám stilistikalıq figuralardıń birneshe túrleri ónimli qollanıladı. Bul qollanıwlar arqalı folklordıń tilin júdá

tásirli, obrazlı, xalıq tiline júdá jaqın hám kórkem bolıwına xızmet etedi. Solardı paydalanıw arqalı folklordıń ózine tán kórkem tili payda bolǵan. Bunday kórkemlew quralları birneshe túrlerge bólinedi. Olardıń biri metafora bolıp tabıladı. Eki zat yamasa qubılıstıń qanday da bir uqsashlıq táreplerine tiykarlanıp onıń birine tiyisli belgini ekinshi zat penen baylanıstırıp awıspalı mánide qollanıw arqalı dástanda sózlerdiń tásirliligini, obrazlılıǵın kúsheytirilgenin kóremiz. Dástan tiliniń sózlik quramında metaforalıq usıl menen awısqan kóp mánili sózler jiyi ushırasadı. Metaforalıq usıl menen sóz mánisi awısqanda adam, buyım hám qubılıstıń belgileri-kólemi, ornı, túri, háreketi hám sapasına tiykarlanıp ekinshi bir buyım salıstırıladı. Metaforalıq usıl menen sóz mánisi awısqanda tiykarǵı úsh faktor negizge alınadı: 1. Nege salıstırıladı? 2. Ne salıstırıladı? 3. Qanday uqsashlıq belgilerine qaray salıstırıladı? Metaforizaciyada usı úsh element qatań saqlanıwı zárúr.

Pof. E.Berdimuratov házirgi qaraqalpaq tilindegi metaforalardıń úsh tipin kórsetedi: a) ulıwma xalıq tilindegi metaforalar, b) ulıwma xalıq tilinde qollanılatuǵın, biraq obrazlıq xarakterine iye metaforalar, v) kórkem sóz sheberiniń qálemine tiyisli jeke stillik metaforalar[5. 55-77.]

1. **Ulıwma xalıq tilindegi metaforalar:** "Jáhansha" dástanınıń sózlik quramında ulıwma xalıq tilindegi metaforalıq usıl menen awısqan sózler jiyi ushırasıp otıradı:

Ilim jolına túsip, oqıyman dep bir juwap aytadı (12-bet)

Búlbúl qonǵan *Jáhanshanıń gúline* (15-bet)

Adam shıdamaydı *ilim otına* (17-bet)

Barıp *bulaq basına* (55-bet)

Ótirik dep waq, bolmasın *kewli tar* (56-bet)

Soldırmasın sendey márttiń gúlini (60-bet)

Qaytpas *temir bilekli,*

Ózi narday júrekli,

Bes júz jigiti bar edi (63-bet)

Bul mısallardaǵı "ot" sózi, birinshiden, "janatuǵın ot" degen mánini ańlatsa, ekinshiden "ilim oti" degen mánini ańlatadı: Adam shıdamaydı *ilim otına* (17). "Bas" sózi, birinshiden "adamnıń bası" degen mánini ańlatsa, ekinshiden "bulaq bası" degen túsinikti ańlatadı: Barıp *bulaq basına* (55). "Gúl" sózi birinshiden, "baǵdıń gúli" degen mánini ańlatsa, ekinshiden "márttiń gúli" degen mánini ańlatadı: Soldırmasın sendey *márttiń gúlini* (60). Bul mısallardaǵı ekinshi mánileri metaforalıq usıl menen awısqan mániler.

2. Ulıwma xalıq tilinde qollanılatusın, biraq obrazlılıq xarakterge iye **metaforalar**: “Jáhansha” dástanınıń tilinde ulıwma xalıq tilinde de jumsalatusın, biraq awızeki poetikalıq tilge tán bolǵan obrazlılıq xarakterge iye metaforalarda jiyi qollanılǵan:

Siz *qay jerden kelgen bul elge arıslan?* (28-bet)

Gúlxáseljan, *betiń ottay janadı* (30-bet)

Xesh pitpeydi jaman *sózdiń jarası* (31-bet)

Sóylegen *sózleriń sheker menen bal* (31-bet)

Jaqsınıń *kewiljaz benen báhár* (31-bet)

Kózleri ot shashadı (34-bet)

Qızıl júzi soladı (36-bet)

Jaqsınıń *sózleri* bolar *sheker- pal*(43-bet)

Barsañdushpanlardıń *ishi janadı* (56-bet)

Seni kórse dushpan *kewli janadı* (56-bet)

Kewli tasıp batırdıń (56-bet)

Márttiń *kózi janadı* (56-bet)

Qızıl güller ashılǵan,

Iyisi dúr-dúr shashılǵan (56-bet)

Kókirekte árman qalмай óler-ek (58-bet)

Shirayı buzılıp, júrek bawırı ezilip, Jahanshaǵa qarap (60-bet)

Gúnalınıń *qanın iship toyadı* (60-bet)

Ashıq bolǵan *ishqı otına janadı* (64-bet)

Bul mısallardaǵı *qay jerden kelgen arıslan?*, *betiń ottay janadı*, *sózdiń jarası*, *sózleriń sheker menen bal*, *kewiljaz benen báhár*, *Kózleri ot shashadı*, *sózlerisheker- pal*, *ishi janadı*, *kewli janadı*, *Iyisi dúr-dúr shashılǵan*, *Shirayı buzılıp*, *qanın iship toyadı*, *ishqı otına janadı* sózleri ulıwma xalıq tilinde qollanılatusın, biraq obrazlılıq xarakterine iye metaforalar bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar:

1. Abdinazimov Sh. Lingvofolkloristika. - Tashkent: «Sano-standart», 2018.
2. Allanazarov E. Qaraqalpaq tilinde metaforalardıń stillik qollanılıwı. –Nokis: 2022.
3. Абдиназимов Ш. «Қырық қыз» дәстанының лексикасы». Кандидатлық диссертациясы. Нөкіс. 1992.
4. Абдиназимов Ш. «Бердақ шығармалары тили» - Тошкент «Фан», 2016.
5. Бердимуратов Е. Хазирги заман қарақалпақ тилинин лексикологиясы. Н. 1968.
6. Қарақалпақфолклоры. 100 томлық. (43-том). –Нөкіс: Илим, 2012. – 439 б